

УДК. 657.432:658.149.5:656.2

Г. С. П'ЯТИГОРЕЦЬ^{1*}, К. В. НИКОЛАЙЧУК²

^{1*}Каф. «Облік, аудит та інтелектуальна власність», Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, Україна, 49010, тел. (056) 373-15-69 ел. пошта APS2008@ua.fm

²Каф. «Облік, аудит та інтелектуальна власність», Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, Україна, 49010, тел. (056) 373-15-69, ел. пошта ksyxa5081@i.ua

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ

Мета. Робота присвячена систематизації основних напрямків обліку дебіторської заборгованості в межах системи управління з урахуванням специфіки залізничної галузі. **Методика.** Для вирішення завдань такого класу в роботі запропоновано застосувати системний підхід та стратегічне управління дебіторською заборгованістю. **Результати.** Дебіторська заборгованість має значну вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємств. У роботі наведено аспекти обліку дебіторської заборгованості залізниці, які деталізують інформацію для ухвалення управлінських рішень. **Наукова новизна.** Запропоновано систематизовані аспекти обліку дебіторської заборгованості залізниці, які, на відміну від існуючих, враховують специфіку галузі. Узагальнено основні напрямки розвитку та завдання бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості **Практична значимість.** Завдяки застосуванню системного підходу результати дослідження, спрямовані на вдосконалення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, можуть бути використані для подальшого розвитку системи обліку в цілому, аналізу та управління дебіторською заборгованістю на підприємствах будь-якої форми власності, які функціонують у будь-якій галузі, з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: облік; дебіторська заборгованість; резерв сумнівних боргів; прострочена дебіторська заборгованість; безнадійна дебіторська заборгованість.

Постановка проблеми

Наразі існує чимало нерозв'язаних питань стосовно бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості. Одне з найбільш проблемних – це суперечності між бухгалтерським та податковим обліком у таких напрямках, як формування резерву сумнівних боргів, облік сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості.

Через нестабільну ситуацію в країні сьогодні більшість українських підприємств перебувають на межі фінансової кризи. Однією з найсуттєвіших проблем є криза взаємонеоплатежів, яка пов'язана з великою сумою заборгованості, що існує між українськими підприємствами.

У нестабільних ринкових умовах дуже важко забезпечити високий рівень збуту продукції і її вчасну оплату покупцями. Кризовий стан економіки змушує підприємства надавати свою продукцію з умовою відстрочки оплати. Несплата призводить до виникнення дебіторської

заборгованості, ефективного ведення обліку, внутрішнього контролю та управління якою стає одним з першочергових завдань підприємства.

Теоретичні та практичні дослідження фахівців з обліку свідчать про те, що питанням організації обліку дебіторської заборгованості приділяється недостатня увага. Платіжно-розрахункові відносини із суб'єктами господарювання потребують ефективної системи обліку на підприємстві. Саме вона забезпечує керівництво достовірною та своєчасною інформацією про стан дебіторської заборгованості, наявність «слабких» місць і можливі шляхи їх усунення [6]. Потреба в удосконаленні обліку дебіторської заборгованості підтверджується збільшенням її частки в складі активів підприємств. Рекомендована науковцями питома вага дебіторської заборгованості у вартості оборотних активів 40 % [7]. Але аналіз свідчить про те, що ця цифра коливалася в діапазоні від

58,8 до 64,0 %. Отже, відбувається значне вилучення коштів із обороту підприємства, з одного боку, за рахунок збільшення величини заборгованості покупців та замовників, а з іншого – за рахунок необхідності погашення зобов'язань перед бюджетом за нарахованими податками в той час, як безпосередній розрахунок з дебіторами ще не відбувся. Виникнення дебіторської заборгованості в певних межах є нормальною ознакою діяльності підприємства, але не в тих випадках, коли відбувається її безконтрольне зростання й систематичне несвоєчасне погашення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Найбільш вагомі дослідження питань регулювання організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та його удосконалення здійснили вітчизняні вчені: І. О. Бланк, М. Д. Білик, Ф. Ф. Бутинець, А. Д. Бутко, С. Ф. Голов, Л. В. Городянська, Р. О. Костирко, В. М. Костюченко, Г. О. Кравченко, С. А. Кузнєцова, Л. О. Лігоненко, А. А. Мазаракі, Г. В. Митрофанов, Є. В. Мних, Л. В. Нападівська, Ю. І. Осадчий, Г. В. Савицька, В. В. Сопко, А. Г. Шаповалова, В. О. Шевчук, О. А. Шевчук та ін. З іноземних науковців необхідно відзначити А. Апчерча, Дон Р. Хенсена, Д. Нортон, Р. Каплана, Я. В. Соколова та інших.

На думку С. Ф. Голова, дебіторська заборгованість – фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони [7].

Враховуючи здобутки науковців з обліку та аналізу дебіторської заборгованості, залишаються невирішеними теоретичні та практичні питання щодо забезпечення інформаційних потреб внутрішніх користувачів щодо цього об'єкту обліку.

Формулювання мети статті

Метою статті є розгляд основних неточностей в обліку розрахунків підприємства з покупцями та дебіторської заборгованості, а також визначення пропозицій щодо вдосконалення системи обліку та управління дебіторською заборгованістю.

Виклад основного матеріалу дослідження

У процесі діяльності підприємства систематично вступають у господарські відносини з іншими суб'єктами — працівниками, засновниками, покупцями, постачальниками, фінансово-кредитними організаціями, іншими контрагентами, органами державної влади та місцевого самоврядування тощо. У результаті таких відносин виникає дебіторська заборгованість, яка є предметом безперервного контролю з боку керівництва й фінансових служб. З огляду на це необхідно забезпечити якісне та своєчасне відображення інформації про заборгованість у системі бухгалтерського обліку [1].

У наукових і навчальних економічних літературних джерелах, зокрема з теорії та практики бухгалтерського обліку, управління фінансами підприємств тощо, поняття заборгованості синтезовано (узагальнено) майже не розглядається, а об'єктом досліджень є окремо дебіторська заборгованість. На нашу думку, це пов'язано з тим, що з погляду формування майна підприємства розглядають абсолютно по-різному – як щодо економічної сутності, причин виникнення, так і щодо подальшого управління ними, впливу на фінансово-майновий стан підприємства тощо. Дебіторська заборгованість за умов існування ймовірності отримання підприємством майбутніх економічних вигод та можливості достовірного визначення її суми належить до активів підприємства, тобто формує його майно.

Згідно з П(С)БО 10, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємства на певну дату. Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [2]. У більшості випадків можна визначити два головних види дебіторської заборгованості: товарну й нетоварну (неопераційну). Операції називають товарними, якщо йдеться про оплату продукції, робіт і послуг. Тобто товарна дебіторська заборгованість виникає внаслідок звичайної операційної діяльності підприємства, яка може передбачити продаж товарів, виконання робіт чи надання послуг.

Розрахунки з покупцями та замовниками належать до товарних відповідно до визначення. Покупці – це фізичні або юридичні особи, які купують товари (роботи, послуги). Замов-

ники – це учасники договору, на підставі замовлення яких виготовляється конкретна продукція, надаються послуги, виконуються роботи іншим учасником договору [3].

Облік розрахунків з покупцями є однією з найважливіших та найбільш досліджуваних ділянок бухгалтерської роботи, оскільки на цьому етапі формується основна частина доходів та грошових надходжень підприємства. Проте на сьогодні існує низка проблем стосовно цього питання, а саме:

1. Недостатня розробленість методичних підходів до класифікації та оцінки дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги.

2. Неможливість отримання інформації про дебіторську заборгованість у обсязі й вигляді, достатньому для виконання аналізу розрахунків підприємства з покупцями.

3. Непристосованість та неефективність методів обрахунку резерву сумнівних боргів відповідно до П(С)БО 10.

4. Недостатня розробленість плану рахунків бухгалтерського обліку та інструкції щодо його застосування з обліку розрахунків покупців та замовників.

5. Погано налагоджена система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємствах.

6. Нерозвиненість форм рефінансування для ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Тому виникає необхідність у розробленні деяких заходів щодо удосконалення обліку розрахунків з покупцями та власне дебіторської заборгованості [4].

Дебіторська заборгованість має значну питому вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємства. Наявність дебіторської заборгованості, а тим більше її зростання, веде до виникнення потреби в додаткових джерелах засобів, погіршує фінансовий стан підприємства. Значення аналізу дебіторської заборгованості особливо зростає в період інфляції, коли іммобілізація власних оборотних активів стає дуже невигідною.

З метою складання фінансової звітності дебіторську заборгованість класифікують за такими ознаками: зв'язком з нормальним операційним циклом (нормальний операційний цикл – проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням

коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг); терміном погашення; об'єктами, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів; своєчасністю сплати боржником дебіторської заборгованості. За першими двома ознаками виділяють довгострокову та поточну дебіторську заборгованість.

У підприємств, які займаються операційною діяльністю, зазвичай заборгованість за реалізовану продукцію, роботи й послуги становить найбільшу частину всієї поточної дебіторської заборгованості. Виникнення іншої поточної дебіторської заборгованості пов'язане з діяльністю підприємства, яка забезпечує або є наслідком операційної діяльності.

У П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» зазначено, що дебіторська заборгованість може належати до складу активу, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума. Поточна дебіторська заборгованість визначається активом одночасно з визначенням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю [2].

Особливої уваги потребує порядок списання простроченої дебіторської заборгованості, оскільки існує прямий взаємозв'язок між списанням такої заборгованості і формуванням бази для визначення податку на прибуток.

Правильне і своєчасне списання дебіторської заборгованості відіграє важливу роль при формуванні фінансових результатів діяльності підприємства.

Таким чином, результати виконаного дослідження дебіторської заборгованості свідчать про необхідність удосконалення методичного підходу до обліку дебіторської заборгованості як інструменту покращення фінансового стану підприємства.

Бухгалтерський облік дебіторської заборгованостей в Україні регулюється такими законодавчими актами: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», П(С)БО 11 «Зобов'язання», П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», Податковий кодекс України. Водночас в обліку дебіторської заборгованостей є такі проблемні питання (рис. 1).

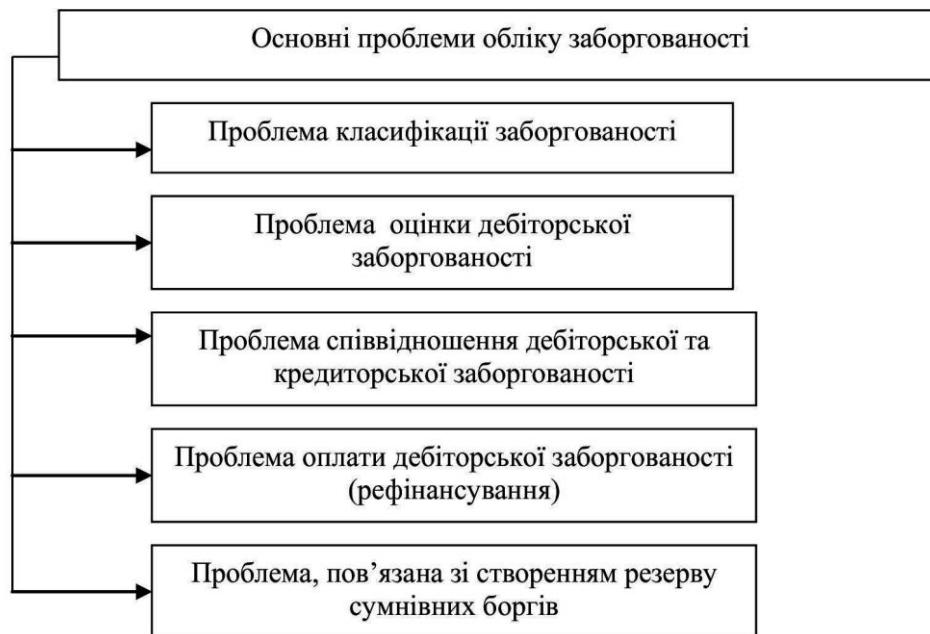

Рис. 1. Проблеми обліку заборгованості

Для вирішення цих проблем та вдосконалення обліку дебіторської заборгованості можна запропонувати наступні заходи:

1) використовувати метод нарахування резерву сумнівних боргів на підставі класифікації дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги за строками непогашення (до 3, 6 і 12 місяців);

2) використовувати метод розрахунку з покупцями, який широко застосовується в країнах з розвинутими ринковими відносинами, – метод надання знижок за достроковою оплати;

3) створювати резерв сумнівних боргів за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року перед складанням звітності, а використовувати його протягом звітного року. Резерв сумнівних боргів варто формувати в розрізі кожного боржника, за термінами непогашення дебіторської заборгованості та залежно від розмірів підприємства та обсягів діяльності. Це дасть змогу отримувати інформацію про суми дебіторської заборгованості, яка визнана сумнівною; про суми списаної дебіторської заборгованості в межах та понад резерв сумнівних боргів; про суми заборгованості, що раніше була визнана безнадійною [9];

4) збільшувати кількість покупців і замовників підприємства для зменшення масштабів ризику несплати боргів;

5) удосконалити контроль стану розрахунків з дебіторами, зокрема за простроченими заборгованостями, своєчасно виявляючи такі види дебіторської заборгованості, які є недопустимими для підприємства;

6) внести зміни до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», у яких чітко були б розмежовані поняття довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованостей. Їх облік нині ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, що не відзначено у вищезазначеному стандарті. Водночас слід вказати, що поточна дебіторська заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним, і вони обліковуються на різних рахунках [5];

7) здійснювати моніторинг потенційних дебіторів (оцінювання фінансового стану та платоспроможності, ринкової репутації, іміджу тощо);

8) доцільно було б здійснювати оцінку дебіторської заборгованості за допомогою міжнародних стандартів;

9) слід своєчасно та періодично контролювати співвідношення дебіторської заборгованості. Адже значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською створює загрозу для фінансової стабільності підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування.

Оплата дебіторської заборгованості являє собою форму реструктуризації активів, що по-

лягає у переведенні дебіторської заборгованості в ліквідні форми активів. Основними видами оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) є облік векселів, форфейтинг та факторинг. На сьогодні найбільш популярними формами рефінансування дебіторської заборгованості у світі є факторинг і форфейтинг, але в Україні вони досі не набув поширення через відсутність необхідної правової бази й відпрацьованої методики обліку, тоді як їх застосування призвело б перетворення дебіторської заборгованості у грошові активи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших досліджень

У сучасних умовах господарювання велика кількість підприємств та організацій перебувають у скрутному становищі, маючи досить велику проблему неплатежів. Розрахунки з покупцями й замовниками – один із необхідних

складників розширеного відтворення, для нормального забезпечення якого необхідне постійне спостереження за його перебігом, що досягається шляхом аналізу розрахункових операцій підприємства.

Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій з дебіторами. Облікове та аналітичне забезпечення стану дебіторської заборгованості має бути організоване таким чином, щоб достатньою мірою відбивати й характеризувати всю господарську діяльність з достатньою конкретизацією, саме це зумовлює подальший напрямок досліджень у галузі облікового та аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кияшко О. М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / О. М. Кияшко. – Київ, 2011. – 21 с.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість». Затв. наказом МФУ від 08.10.1999 р. № 237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2017).
3. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник / Н. М. Ткаченко. – Вид. 3-тє, [перероб. та доп.]. – Київ : Вид-во «Алерта», 2008. – 926 с.
4. Москалюк Г. О. Облік та контроль дебіторської заборгованості: існуючі проблеми та шляхи їх вирішення / Г. О. Москалюк // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2012. – № 721 – С. 173–178.
5. Береза С. Л. Побудова облікової політики відображення грошових активів та дебіторської заборгованості / С. Л. Береза // Вісник ЖДТУ. – Житомир, 2007. – № 1(23). – С. 35–43.
6. Горбачова О. М. Облік і аналіз дебіторської заборгованості : проблеми та шляхи їх вирішення / О. М. Горбачова, Л. В. Лахай // Торгівля і ринок. – 2010. – № 30. – Т. 2. – С. 392–399.
7. Москалюк Г. О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку [Електронний ресурс] / Г. О. Москалюк // Ефективна економіка. – Режим доступу : economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1899 (дата звернення: 13.05.2017).
8. Власюк Г. В. Проблеми класифікації та оцінки дебіторської заборгованості, шляхи їх вирішення / Г. В. Власюк // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2011. – № 6. – С. 131–135.
9. Подолянчук Р. В. Актуальні проблеми обліку дебіторської заборгованості / Р. В. Подолянчук // Управління розвитком. – 2012. – № 4. – С. 114–116.

А. С. ПЯТИГОРЕЦ^{1*}, К. В. НИКОЛАЙЧУК²

^{1*}Каф. «Учет, аудит и интеллектуальная собственность», Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, г. Днепр, Украина, 49010, тел. (056) 373-15-69, эл. почта APS2008@ua.fm

²Каф. «Учет, аудит и интеллектуальная собственность», Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, г. Днепр, Украина, 49010, тел. (056) 373-15-69, эл. почта ksuxa5081@i.ua

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ

Цель. Работа посвящена систематизации основных направлений учета дебиторской задолженности в рамках системы управления с учетом специфики железнодорожной отрасли. **Методика.** Для решения задач такого класса в работе предложено применить системный подход и стратегическое управление дебиторской задолженностью. **Результаты.** Дебиторская задолженность имеет значительный вес в составе текущих активов и влияет на финансовое состояние предприятия. В работе приведены аспекты учета дебиторской задолженности железной дороги, которые детализируют информацию для принятия управленческих решений. **Научная новизна.** Предложены систематизированные аспекты учета дебиторской задолженности железной дороги, которые, в отличие от существующих, учитывают специфику отрасли. **Обобщены** основные направления развития и задачи бухгалтерского учета дебиторской задолженности. **Практическая значимость.** Использование приведенного системного подхода дает возможность использовать результаты исследования, направленные на совершенствование бухгалтерского учета дебиторской задолженности, для дальнейшего развития системы учета в целом, анализа и управления дебиторской задолженностью на предприятиях любой формы собственности, функционирующих во всех отраслях, с целью повышения их конкурентоспособности).

Ключевые слова: учет; дебиторская задолженность; резерв сомнительных долгов; просроченная дебиторская задолженность; безнадежная дебиторская задолженность.

A. S. PYATIGORETS^{1*}, K. V. NIKOLAYCHUK²

^{1*}Dep. «Accounting, Audit and Intellectual Property», Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Lazaryan St., 2, Dnipro, Ukraine, 49010, tel. (056) 373-15-69, e-mail APS2008@ua.fm

²Dep. «Accounting, Audit and Intellectual Property», Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Lazaryan St., 2, Dnipro, Ukraine, 49010, tel. (056) 373-15-69, e-mail ksyxa5081@i.ua

WAYS OF IMPROVING ACCOUNTING OF THE RECEIVER DEBT

Goal. The work is devoted to the systematization of the main areas of accounting for accounts receivable within the management system, taking into account the specifics of the railway industry. **Methodology.** To solve the problems of this class, it is suggested to apply the system approach and strategic management of receivables. **Results.** The paper presents the aspects of accounting for the railway debt receivable, which details information for making managerial decisions. **Scientific novelty.** The aspects of accounting for railway debt receivables, which, unlike existing ones, take into account the specifics of the industry are systematized. The basic directions of development and the tasks of accounting of receivables are generalized. Accounts receivable has a significant weight in current assets and affects the financial condition of the enterprise. **Practical significance.** The use of the above systemic approach is that the results of the research aimed at improving the accounting of accounts receivable can be used to further develop the accounting system as a whole, analyze and manage accounts receivable at enterprises of any form of ownership functioning in the industry of Ukraine with a view to increasing their competitiveness.

Key words: accounting; accounts receivable; reserve of doubtful debts; overdue accounts receivable; uncollectible receivables.

REFERENCES

1. Kyiashko, O. M. (2011). *Oblik ta analiz debitorskoi zaborhovanosti v systemi upravlinnia pidpriemstvom* (Doctoral dissertation, Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichniy universytet) [Abstract].
2. Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku № 10 «Debitorska zaborhovanist», nakaz MFU № 237 (1999). Retrieved from <http://www.zakon.rada.gov.ua>

3. Tkachenko, N. M. (2008). *Bukhhalterskyi finansovyi oblik, opodatkuvannia i zvitnist: pidruchnyk* (3rd ed.). Kyev, Ukraine: Alerta.
4. Moskaliuk, H. O. (2012). Oblik ta kontrol debitorskoi zaborhovanosti: isnuichi problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika»*, (721), 173-178.
5. Bereza, S. L. (2007). Pobudova oblikovoi polityky vidobrazhennia hroshovykh aktyviv ta debitorskoi zaborhovanosti. *Visnyk ZhDTU*, (1(23)), 35-43.
6. Horbachova, O. M., & Lakhai, L. V. (2010). Oblik i analiz debitorskoi zaborhovanosti : problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. *Torhivlia i rynek*, 2(30), 392-399.
7. Moskaliuk, H. O. (2013). Systema vnutrishnoho kontroliu debitorskoi ta kredytorskoi zaborhovanosti: napriamky udoskonalennia i rozvytku. *Efektivna ekonomika*, (3). Retrieved May 13, 2017, from economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1899
8. Vlasiuk, H. V. (2011). Problemy klasyfikatsii ta otsinky debitorskoi zaborhovanosti, shliakhy yikh vyrishennia. *Derzhava ta rehiony.*, (6), ekonomika ta pidpriemnytstvo, 131-135.
9. Podolianiuk, R. V. (2012). Aktualni problemy obliku debitorskoi zaborhovanosti . *Upravlinnia rozvytkom*, (4), 114-116.

Надійшла до редколегії 01.06.2017.

Стаття рекомендована до друку д-ром екон. наук, доц. Гненним О. М. та канд-м екон. наук, доц. Атамасом П. Й.